

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל - פרשת בהעלותך תשע"ח -

לחבירו, אך במחנה חיים במקום אחר (קמא או"ח סי' כ"ט) נשאר בצריך עיון.

אך בהך דאפיקומן הא אמרינן (שו"ע סי' תפ"ב סעי' א') שאם יש לו רק כזית אחד יאכלנו בסוף לאחר המרור ויקיים בו גם מצה וגם אפיקומן.

לאחר זמן תפילה

וכן יעויין בנודע ביהודה (קמא או"ח סי' ג') שאין לו לאחר זמן תפילה בכדי שאחרים יתפללו בציבור.

והנה יעויין באריכות בספר מאורות נתן על חנוכה להגאון רבי יצחק נתן קופרשטאק זצ"ל שהאריך הרבה בדברים אלו.

ואסיים בברכה על המכתב המרהיב עיני המעיינים בו אברהם גנחובסקי

עוסק במצוה פטור מן המצוה

וְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְגו' (ט' ו') הנה אמרינן בגמרא סוכה (כ"ה א') דאנשים דאיירי בהו קרא היינו אלו שנטמאו מכיון דהיו עסוקין במת מצוה וחל שביעי שלהן להיות בערב פסח.

הנה קיימא לן בגמרא (שם) דעוסק במצוה פטור מן המצוה, וילפינן לה מתרי קראי, חדא, מקרא דבלכתך בדרך, דדוקא בלכתך בדרך, חייבין במצוות, והוא כאשר אדם עוסק בענינים שלו, אבל כאשר עוסק בדבר מצוה, פטור מן המצוה. שנית, ילפינן מקרא דידן, דחזינן דנטמאו למת מצוה אע"פ דהיה עליהם חיוב קרבן פסח.

[ואמרינן בגמרא דבעינן תרי קראי, קרא דבלכתך בדרך, דפטור מקריאת שמע אע"פ דכבר מטא זמן קריאת שמע, וכן בעינן קרא דקרבן פסח, דמיפטר מקרבן פסח אע"פ דבביטולו איכא כרת].

והנה יש לדון האם אמרינן דינא דעוסק מצוה פטור מן המצוה דוקא בעוסק במצוה חיובית, או דילמא אף בעוסק במצוה שהיא רשות.

א. הוכחה משומר את הפרה

הנה אמרינן בגמרא בבא מציעא (נ"ח א') דהשומר פרה אדומה, אם הוא בשכר, הוה ליה שומר שכר, ואם הוא בחנם [כגון בשבת], הוה ליה שומר חנם.

והקשה בנתיבות המשפט (סי' ע"ב ס"ק י"ט) הרי אפילו אם הוא בחנם, מכל מקום הרי הוא מקיים מצוה שעל ידי זה יהא פרה אדומה, ואם כן פטור מלתת פרוטה לעני, דעוסק במצוה פטור מן המצוה, ואם כן דמי לשומר אבידה שקאמר רב יוסף (בבא קמא נ"ו ב') דהוה ליה שומר שכר מכיון דפטור מלתת פרוטה לעני מפאת עוסק במצוה. [ואף בשבת שאינו יכול לתת פרוטה לעני, מכל מקום יכול לתת פת וכיוצא בו].

ותירץ בנתיבות המשפט, דבשלמא בשומר אבידה יש עליו חיוב לשומר, אבל בפרה אדומה, מפאת המצווה של קיום פרה אדומה הרי אינו מחוייב לשומר יותר מכל אדם אחר, ורק כאשר שומר מקיים מצוה, ולכן אין פטור של עוסק במצוה.

ומכאן יליף בנתיבות המשפט דדינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה נאמר דוקא במצווה חיובית המוטלת עליו, משא"כ היכא שאינו מחוייב אלא עושה את המצוה רק מרצונו, אין פטור של עוסק

מכתב בענין פסח שני

לכבוד הגאון הגדול הרב אברהם גנחובסקי שליט"א
אחדשה"ט וכט"ס

ברצוננו להעלות בהורמנותיה דמורינו הרב שליט"א ספק שהסתפק בו מו"ר הגר"א נבנצל שליט"א.

הנה זה פשוט שפסח ראשון עדיף מפסח שני, מפני שהראשון עיקר ושני תשלומין לו. ועוד שבא הראשון בכנופיא ואומרים עליו ההגדה וכו'.

אמנם יש לעיין, הנה פסח ראשון נוהג באנשים ונשים, והשני אינו נוהג אלא באנשים, אם כן יש לדון מה יהיה הדין באופן שאין אפשרות שיעלו הוא ואשתו לירושלים לעשות את הפסח הראשון, אלא או הוא או אשתו.

דלצד אחד יש לומר שיעלה הוא, שהפסח הראשון עיקר, ותדחה אשתו מכיון דהוא קודם. או דילמא יש לומר שאף שפסח ראשון עיקר מכל מקום תעלה אשתו והוא ידחה לפסח שני, שאם היא לא תעלה עכשיו אימתי תוכל לעשות הפסח, אבל הוא אם ידחה עכשיו מכל מקום יש לו תשלומין בפסח שני. וצריך עיון בזה.

נפשי בשאלתי אם אפשר לזכות למוצא פיו דמורינו הרב שליט"א ועל ידי זה יהיה אצלנו שמח עד למאוד מאוד.

השואף להגדיל תורה ולהאדירה
ר. ת.

תשובת רבינו

להאי גברא רבא ויקירא הג"ר ר' שליט"א

מה שמחתי לקרוא האגרת הנאה, ואני איני כדאי לחוות דעה בספק הנכבד של רבך הגאון שליט"א, ואכתבה על שאלה הדומה לזו.

תשלומים בתפילה והסיבה במצה

מי שיש לו סידור רק עכשיו, ואם יתן הסידור לחבירו, יתפלל חבירו והוא לא יתפלל אבל יוכל להשלים אחר כך, וחבירו לא יוכל להשלים אחר כך, מה יעשה, האם יתפלל בעצמו עכשיו וחבירו לא יתפלל כלל, או דילמא יתפלל חבירו עכשיו והוא יתפלל תשלומים.

וכיוצא בו לענין מצות הסיבה בליל הסדר, במי שיש לו כר אחד ואם הוא יסב חבירו לא יאכל כלל מצה, ואם יתן לחבירו להסב, הוא גם יאכל המצה אבל בלא הסיבה.

הידור

הנה לענין הידור אמרינן (משנה ברורה סי' תרע"א סק"ו) דיותר על הידור ידידיה בכדי שגם הוא וגם חבירו יקיימו עיקר המצוה, כגון באופן שאם ידליק נר חנוכה בשמן זית אז לחבירו לא יהא כלום, אמרינן שידליקו שניהם נרות רגילות.

אבל נידונים דידן לא רק שיפסיד הידור אלא חלק מעיקר המצוה כגון הסיבה, [אע"פ שבדיעבד יצא את הדין דאורייתא דמצה אף בלא הסיבה], או תפילת העיקר שהחליפה בתשלומין.

לוותר על אפיקומן

כמו כן יש לשאול אם יש לו שני כזיתים, אחד למצה ואחד לאפיקומן, ולחבירו אין כלום, האם יתן לחבירו שיהא לו המצוה דאורייתא והוא יפסיד האפיקומן.

ויעויין בזה במחנה חיים (ח"ג יו"ד סי' נ"ה) שכתב דאין צריך לתת

במצוה.

הנתיבות עדיין תיקשי, דהרי גם לענין משמר את הפרה צריך שיהיה אדם שישמור את הפרה, ומכל מקום כתב דחשיב עוסק ברשות].

[אמנם אע"פ דלהתעטף בציצית חשיב רשות, מכל מקום עושי ציצית חשיב חיוב, דהרי חייב שיהא אדם כזה שיעשה ציצית לאלה שילכו עם ד' כנפות].

ב. גבאי צדקה

תו, בדברי חיים (להגאון רבי חיים אויערבך, ה"ל שומרין סי' י"ט, בהג"ה לבנו האמרי בינה) ובאמרי בינה (שם) נחלקו על הנתיבות המשפט, והביאו דבתוספות שבועות (מ"ב ב' ד"ה שומר חנם) מבואר להדיא דגבאי צדקה נחשב עוסק במצוה ופטור מן המצוה, חזינן דאע"פ שאינו מחוייב למיעבד הכי, מכל מקום יש לו פטור של עוסק במצוה.

בחלקת יואב (קבא דקשייתא קושיא פ"א בהג"ה) נמי הקשה על הנתיבות המשפט מהאי תוספות, וכן מדברי השיטה מקובצת סוף החובל, וכן מדברי הר"ן (פ"ק קידושין ל"ג) גבי איסי בן יהודה דגם עוסק במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים פטור מן המצוה המוטל עליו.

ג. נפקא מינה בזקן ואינה לפי כבודו

הנה נפקא מינה בפלוגתא הנ"ל, בזקן ואינה לפי כבודו באופן שרשאי הזקן להחמיר להשיב האבידה, ועכשיו שהרים האבידה ודאי מקיים מצוה, מעתה לנתיבות המשפט יהא חייב במצוה, דהרי הוה רק רשות, וכן לאור זרוע הני"ל, אמנם להחולקים יהא פטור, כיון דגם מצוה דרשות פטור מן המצוה.

אך יש לומר דהכא לכולי עלמא פטור מן המצוה, דהרי לאחר שהזקן הרים האבידה, אם כן נתחייב להשיבה כיון שהתחיל בהמצוה.

[אך בדברות משה (למסכת בבא מציעא, בהערות לאלו מציאות) כתב דפטור ממצוה אחרת, דמצד מידת חסידות ולפנים משורת הדין חייב לקיים המצוה אע"פ דאינה לפי כבודו].

ד. נפקא מינה בקיים המצוה אע"פ דפטור

הנה בעשה מצוה יתר מחומש ממונו, או שעשאה כאשר עסוק במצוה אחרת, כתב הגרע"א (תשובות סי' ס"ח) דהוה מצוה גמורה, מכל מקום לענין שפטור ממצוה אחרת, לנתיבות המשפט ואור זרוע יהיו חייבים, דהרי הוה רק רשות, אמנם לאחרים דפלגי על נתיבות המשפט יהיו פטורים. וצריך עיון.

ה. כל שומר חנם יהא שומר שכר

באחיעזר (ח"ג סי' ו') אייתי לדברי הנתיבות המשפט, וכתב דלפי זה אתי שפיר אמאי כל שומר חנם לא הוה שומר שכר מפאת פרוטה דרב יוסף, דהרי בקבלת שמירתו מקיים מצות גמילת חסדים עם תבירו. אמנם לנתיבות הרי הוה רק רשות ואם כן אינו פטור מן המצוה.

[באהבת חסד (פ"א נתיב החסד אות ז') הקשה כה"ל שכל שומר חנם יהא שומר שכר, ותירץ דאין זה מצוה גמורה].

נשים במצוה שהזמן גרמא

הנה יש להסתפק לענין מצות עשה שהזמן גרמא שאשה פטורה מהם, כגון לולב ושופר, ומכל מקום אם מקיימת המצות, נחשבת כאינה מצוה ועושה, ולדעת רבינו תם (תוספות קידושין ל"א א' ד"ה דלא) אף מברכות עליהם, וכן פסק ברמ"א (סי' י"ז סע' ב').

והשתא יש לדון מהו כשבאמצע לעסוק בנטילת לולב או שופר, הזדמנה מצוה שהיא חייבת בה, כגון שהגיע עני וביקש צדקה, האם פטור מהמצוה, דאמרינן דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה, או דילמא לא נפטור, דלא נאמר כלל זה דעוסק במצוה פטור המצוה אלא רק בעוסק במצוה שחייבין לקיימו.

א. לנתיבות ודאי חייב

הנה אם נאמר כדברי הנתיבות המשפט הנ"ל, [וכמו שמבואר באור זרוע], אם כן לענין הספק בנשים במצות עשה שהזמן גרמא, יש לומר דודאי תהיינה חייבות בצדקה, כיון דאינו אלא רשות, דהיו יכולים

ב. שמירה הוה שב ואל תעשה

אמנם בחלקת יואב (קבא דקשייתא קושיא פ"א בהג"ה) דחה הראיה, דכתב דשמירה חשיב שב ואל תעשה מכיון שאינו עושה מעשה, ודמי למה שכתבו תוספות בסוכה (כ"ה א' ד"ה שלוחי) דמי שיש עליו תפילין אין לו פטור מכל המצוות מכיון שאינו מעשה.

אבל צריך עיון משומר את המת שפטור מקריאת שמע ומתפילה (ברכות י"ח א'), ומבואר בר"ן (א"ה, מצאתי ברבינו יהונתן מלוניל ברכות י"א א' בדפי הרי"ף) שהוא מפאת עוסק במצוה פטור מן המצוה. חזינן דגם שמירה חשיב עוסק במצוה.

ג. היזק שאינו ניכר

בדברי חיים (להגאון רבי חיים אויערבך, ה"ל שומרין סי' י"ט, בהג"ה לבנו האמרי בינה) כתב לדחות הראיה בענין אחר, דהתם בלאו הכי הוה היזק שאינו ניכר, דהא די שיש עול על הפרה, אינו ניכר בהפרה, ואם כן בעינן קבלה מיוחדת כדי שהשומר יתחייב על היזק שאינו ניכר, וזה רק על ידי שכר ולא מכח פרוטה דרב יוסף.

אמנם צריך עיון, דהרי רש"י בבבא מציעא (נ"ח א' ד"ה לשמור את הפרה) קאמר דהשמירה על הפרה אדומה היא שלא יהא עול וגם לא יהא מום, והרי מום הוה היזק ניכר.

[והנה אמרינן (בבא קמא צ"ח ב') סתם שוורים לאו למזבח קיימי, אבל הכא הוה פרה אדומה. וצריך עיון בסוגיא שם. ועול דהוה היזק שאינו ניכר יש לעיין מאי שנא מכלאים שכתבו תוספות ריש בבא בתרא (ב' ב' ד"ה וחייב) דהוה היזק ניכר].

ד. נשאר החפץ אצל המוכר

הנה הבאנו לעיל הוכחת נתיבות המשפט דעוסק במצוה דרשות אינו פטור מן המצוה. וכעין זה כתב גם במקום אחר (סי' רצ"א סק"ג) דמי שמכר לחבירו ונשאר החפץ אצל המוכר, והמוכר הוה עכשיו שומר אבידה, מכל מקום לא הוה שומר שכר מכיון דלא היה מחוייב למכור. חזינן דאע"פ שעכשיו חייב לשומרו, מכל מקום מכיון שגרם לעצמו החיוב נחשב רשות.

ה. אור זרוע דלהתעטף בציצית רשות

הנה תוספות בסוכה (כ"ה א' ד"ה שלוחי) ובבא מציעא (כ"ט א' ד"ה והו"ו) הקשו דאטו מי שיש לו ציצית בבגדו, ייפטר מן המצוות. ותירצו דלא מיפטר אלא בשעה שהוא עוסק בה, כגון טלית של אבידה ושוטחה לצורכה, או בהמה של אבידה ונותן לה מזונות, משא"כ כשרק יש לו ציצית בבגדו הוה בשב ואל תעשה ולא מיפטר.

וכתב באור זרוע (ח"ב הלכות סוכה אות רצ"ט) עוד יותר מהתוספות, דגם כאשר מתעטף בציצית חייב לעשות מצוה, דבעת ההתעטפות הוה רק רשות, ולכן אין פטור של עוסק במצוה. [וזה לשונו. ותו דגבי ציצית אין שייך לומר עוסק במצוה, דאי בעי לא מיכסי כלל, דלאיכסוי לא חייביה רחמנא]. וזה כדברי הנתיבות המשפט.

עוסק במצוה דרשות

אמנם האחרונים נחלקו על הנתיבות המשפט וסברי דגם העוסק במצוה שאינו מחוייב בה ורק מתנדב לעשותו, מכל מקום חשיב עוסק במצוה ופטור מן המצוה וכדלקמן:

א. כותבי ספר תורה ועושי ציצית

הנה יש לשאול על הנתיבות המשפט שהרי חזינן (סוכה כ"ו א') שכותבי ספר תורה ועושי ציצית פטורין מן המצוה, אע"פ שאין עליהם חיוב לכתוב ספרי תורה, וזה כמו שוכר פרה אדומה. והדבר צריך עיון. וזה הקשה באמרי בינה (או"ח סי' י"ג).

ולמה שנתבאר לן דמדברי האור זרוע מבואר כנתיבות המשפט, אם כן גם לדבריו תיקשי כה"ל.

ויש לומר דדעת האור זרוע, דנהי דאחר יכול להיות כותב ספרים או לעשות ציצית, אך הרי צריך שיהיה אדם כזה, והלכך חשיבא חיוב, משא"כ בלהתעטף בציצית הוה ליה רשות. [א"ה. אמנם לדעת

לא לעשות המצוה.

והוא קל וחומר מנידון הנתיבות המשפט, שהרי התם כאשר מקיימו יש ממש קיום מצוה דאורייתא, כגון שימור הפרה אדומה, ומכל מקום כיון שאינו מחוייב בה הוה ליה רשות, לכן חייב בשאר מצוות, כל שכן לענין מצות עשה שהזמן גרמא שאפילו כשהאשה מקיימת הוה רק רשות.

ג. לאחרונים דפליגי עדיין יש להסתפק

אמנם לדברי האחרונים (אמרי בינה וחלקת יואב הנ"ל) החולקים על נתיבות המשפט, דגם בעוסק במצוה דרשות פטור מן המצוה, חוזר הספק באשה שמקיימת מצות עשה שהזמן גרמא, האם פטורה ממצוה דאורייתא, דלחד גיסא יש לומר דבאמת פטורה, דהרי לאחר שעשתה יש לה מצוה, ואם כן הוה כמו גבאי צדקה שפטור מן המצוה. אמנם לאידך גיסא יש לומר דאינה פטורה, דהרי אשה במצוה שהזמן גרמא קיל טפי ממצות אחרות, דלא דמי לגבאי צדקה, שהתם יש לו מצווה גמורה אלא שאינו חייב בו, משא"כ כאן גם כשמקיימות את המצוה, לא הוה מצוה מעליא, דהרי חזינן (חגיגה ט"ז ב') דנשים סומכות באקופי ידא. וצריך עיון.

[ורק להראב"ד (פתיחה לתורת כהנים) דסבירא ליה דנשים במצות עשה שהזמן גרמא הוה מצוה גמורה, ומשום הכי שרי לנשים לסמוך ולא חשיב עבודה בקדשים, אם כן יהא דמיה לנידון הנתיבות המשפט].

ג. חייבת מחמת איסור ברכה לבטלה

יש לעיין כאשר אשה כבר בירכה על מצות עשה שהזמן גרמא, הרי מחוייבת מדינא שלא להפסיק כדי שלא יהא ברכה לבטלה, ואם כן נימא דגם לדעת נתיבות המשפט הוה מצוה חיובית ופטור מן המצוה. אך הרי יש לדון דדינא דעוסק במצוה הוה רק בעוסק במצוה שהחיוב מחמת קיום העשה, משא"כ באופן שהחיוב אינו מחמת העשה אלא מחמת שלא לעבור על איסור, כגון הכא שלא לעבור על איסור ברכה לבטלה.

ותליא במי שעושה מעקה רק מפאת לא תשים דמים בביתך ולא מפאת העשה, האם מיפטר מפרוטה דרב יוסף.

עוד הוכחות להנ"ל

הנה יש לדון בכמה הוכחות בנידון הנ"ל, האם בנשים שמקיימות מצות עשה שהזמן גרמא אמרינן דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה:

א. מצוה דרבנן

הנה יש לדון מהו אם עוסק במצווה דרבנן, האם פטור ממצוה אחרת דאורייתא.

ודן בזה במשנה ברורה (סי' ע"ב סעי' ד' בביאור הלכה ד"ה אם) וכתב שמשמע מהמגן אברהם דגם העוסק במצוה דרבנן, פטור אפילו ממצוה דאורייתא. [ובפרי מגדים (שם סק"ד) כתב דצריך עיון מנין לו זה]. ולכאורה מדחזינן (שולחן ערוך או"ח סי' ע"ב סעי' ד') דהמנחמים פטורים מקריאת שמע, חזינן דמצוה דרבנן פטור. אך יש לדחות דמכל מקום יש בניחום אבליים מצות חסד. [עיין בספר המצות לרמב"ם (שורש ב'). א"ה. ועוד עיין ברמב"ם פ"ד מהל' אבל ה"א].

מעתה נימא דכמו שבעוסק במצוה דרבנן פטור ממצוה דאורייתא, אע"פ דכלפי המצוה דאורייתא, המצוה דרבנן אינו מצוה, ואלא על כרחך היינו טעמא דמקרי עוסק במצוה דאמרינן דעכ"פ לא חשיב לכת דידך, אם כן הכי נמי נימא לענין נשים במצות עשה שהזמן גרמא, דלא חשיב לכת דידך דהרי עוסקין במצוה.

או דילמא יש לחלק, דכיון שאינה מצוה והוה רק רשות, הרי זה קל יותר ממצוה דרבנן שמחוייבין בה.

ב. ספק מצוה

כמו כן דנו רבנן בתראי בעוסק בספק מצוה דאורייתא האם מיפטר ממצוה אחרת, ודנו למימר שבאמת יהא פטור אף להצד דבאמת אינו מצוה, מהאי טעמא דמכל מקום לא הוה לכת דידך. והכי נמי יש לדון

הכי לענין נשים במצות עשה שהזמן גרמא.

והנה דעת שאגת אריה (סי' ל"ז) דבספק מצוה אינו פטור מן המצוה, ודעת אמרי בינה (או"ח סי' י"ג אות ג') דבאמת פטור.

וכתב באמרי בינה להוכיח כדבריו, דלא אישתמיט אחד מהפוסקים לומר דשומר אבידה הוה שומר שכן דוקא בידוע בבירור שהוא אבידת ישראל, אבל בעיר שמחצה נכרים ומחצה ישראל דחייב להכריז אפילו אם אינו יודע שמישראל נפלה, אם כן נימא דמכיון דאינו יודע שהאבידה הוא ודאי של ישראל, אם כן לא יהיה כשומר שכן כיון דעוסק רק בספק מצוה. [ונימא דאף אם מתברר אחר כך שהוא של ישראל מכל מקום כיון דבשעת שטיח ונייעור לא ידע אם הוא עוסק במצוה ודאי, לא היה פטור למיתב ריפתא לעני ואם כן ולא היה כשומר שכן]. אלא ודאי מוכח דכיון דמכל מקום מספק רמיא עליו המצוה דלמא של ישראל הוא ממילא פטור ממצוה.

[ולכאורה יש לומר דדברי השאגת אריה דוקא לענין תפילין בכהן שעושה ספק עבודה, דמחוייב בעבודה מספק, אבל צדקה פטור בספק ממון, לדעת הר"ן בנדריים (ז' א'), אך באמת למה שכתב במחנה אפרים (הל' צדקה סי' ב') כל פלוגתת רשב"א ור"ן רק אם נתפס על הממון שם ממון עניים].

ג. קבלת פני רבו

הנה כתב בנודע ביהודה (תניינא סי' צ"ד, מובא בשערי תשובה סוף הל' יום טוב סי' תקכ"ט ס"ק ד') דקבלת רבו ביום טוב בזמן הזה, כשאינו הולך בלאו הכי ללמוד ממנו אלא הולך רק להקביל פניו, אינו חיוב מכיון שאין בית המקדש קיים, ואין אנו יכולים לעלות ולראות להקביל פני השכינה, אלא שנכון הוא לעשות כן.

ואפילו הכי איתא ברש"י בסוכה (כ"ו א' ד"ה שלוחי) דאמוראי שהלכו להקביל פני ריש גלותא היו פטורים ממצות סוכה. חזינן דאע"פ דקבלת פני רבו הוה רק רשות, דהרי הך עובדא דריש גלותא היה לאחר החורבן, מכל מקום פטור ממצות סוכה. ואם כן הכי נמי נימא הכי לענין נשים במצות עשה שהזמן גרמא.

[ובאמת בחלקת יואב (קבא דקשייטא שאלה פ"א) תמה על הנודע ביהודה מהך סוגיא, דפסיקא לחלקת יואב דרשות לא פטרה ממצוה, ושאני בהך דהנתיבות, דמוכרח שיהא אחד שישמור על הפרה].

ואולי גרעא הך דנודע ביהודה דרק נכון לעשות כן, משא"כ רשות דנשים דעדיף, דהוה אינו מצווה ועושה.

ד. זקן ממרא

הנה איתא ברמב"ם (פ"ד הל' ממרים ה"ג) דאם נחלקו זקן ממרא עם הסנהדרין אם הוה לולב או ציצית כשר, אין הזקן ממרא חייב מיתה, כיון דאין כאן הוראה בדבר המביא לידי חיוב כרת.

והנה כתב בתשובות הר"ן (סי' י"ט, ומובא בש"ך חו"מ סי' ע"ב ס"ק כ"ט) דלא חשיב שואל אלא בגווי דכל ההנאה שלו, אמנם בגווי דגם המשאיל נהנה והוה כמשכיר, לא חשיב הלוקח כשואל. ואם כן המשאיל ספר לחבירו, וניזוק הספר באונס אצל השואל, פטור השואל מאונסין, דהרי המשאיל נהנה גם כן, דמכיון דהמשאיל קעביד מצוה, ובעת ההשאלה פטור מצדקה מפאת עוסק במצוה, נמצא דחשיבא המשאיל כמשכיר, וחוזר השואל להיות כשומר שכן, ופטור מאונסים.

מעתה יש לשאול, דלכאורה נפקא מינה מפסק הזקן ממרא, באופן דפליגי הזקן ממרא וחכמים אם הוה לולב כשר, והזקן ממרא אמר דהוה לולב פסול, ואחד השאיל הלולב לחבירו, נמצא דאם הוה לולב כשר הוה שוכר ופטור מאונסין, דהרי המשאיל קעביד מצוה ונפטור מלתת פרוטה לעני, אמנם לדברי הזקן ממרא דהוה לולב פסול הוה שואל, וחייב באונסין, נמצא דנפקא מינה לממון, דאם המפקיד גבה כסף על האונסין וקידש בכסף זה אשה, לדברי הזקן ממרא מקודשת, אבל באמת אינה מקודשת וקדושי שני תופסין.

אלא על כרחך שמעינן דאף לדברי הזקן ממרא פטור מפרוטה דרב יוסף, דהרי מדמה לעצמו דהוה מצוה ואם כן פטור מדינא, מעתה, כשם שחזינן דאזלינן בתר הדמיון, הכי נמי נימא לענין אשה במצוה שהזמן גרמא. אמנם יש לדון לחלק.

[אך אכתי תיקשי, דהרי אם אמר הזקן ממרא דהוה מצוה ואם כן הוה שוכר,

י"ט) כתב דהכי נמי יהא פטור ממצוה אחרת.

והוכיח כך מהא דמבואר בגמרא סוכה (כ"ו א') דמוכרי תכלת פטורים מכל המצות, ופירש רש"י, דאיירי בתכלת למצות ציצית, והרי תכלת אינו מעכב את הלבן, ויוצא ידי מצוה בלא תכלת, אלא על כרחך מוכח דגם אם עוסק במצוה בעלמא, פטור מן המצות. אמנם צריך עיון בראייתו, דהרי תכלת שוה ללבן לענין החיוב, רק כשאין לו תכלת אינו מעכב.

עוסק במצות צדקה

הנה יש לדון בעוסק במצוה של חלוקת צדקה, האם יכול להפסיק לפתוח הדלת למבקש צדקה אחר, כיון שעוסק במצוה.

ויש לומר דמותר, מפאת שני צדדים.

- א. דזה חשיבא מצוה אחת. אבל המעיין היטב באהבת חסד (פרק א' אות ז' בנתיב החסד) יראה דזה חשיבא שתי מצוות.
- ב. יש לומר כיון דהיה פותח גם לסתם אדם, וזה מותר שהרי מותר להפסיק באמצע המצוה לדבר הרשות, אם כן זה שהשני יש בו גם מצוות צדקה אינו מגרע, ונמצא דמפסיק לא רק בגלל מצוה השנית.

עניני שבת

השמשות, מכיון דאיסורו כמעשה שבת, [א"ה, דאיסור פירות הנושרין ומשקין שזבו דמיא לאיסור מעשה שבת, ששניהם הוה איסור מחמת שנעשה בו מלאכה בשבת], שאין איסורו משום שבות אלא דינו ככל האיסורים דאיסורי גם בבין השמשות. עכ"ד כ"ת בטוב טעם ודעת.

מעתה נימא דהמלאכה שרי והפירות אסורין

הנני להציע לפני כ"ת, דאם נימא הכי, הנה בעציץ שאינו נקוב כל איסור קוצר רק מדרבנן, כמבואר במשנה בשבת (צ"ה א').

והנה יש לעיין אם יהא דינא דפירות הנושרים מעציץ שאינו נקוב. והנה חזינן דמשקין שזבו מתסרי אפילו בתותים ורמונים אע"פ שאיסור הסחיטה בהם רק מדרבנן (שו"ע סי' ש"כ סעי' א'), ואם כן יש לומר דגם מעציץ שאינו נקוב ייאסר אף שנשר מאליו.

והנה לקצור מעציץ שאינו נקוב בבין השמשות, יהא מותר, משום דכל מה שהוא שבות לא גזרו בין השמשות, אך יהא לפי האמור, דנהי דהפעולה מותרת, אך הפירות יאסרו.

הנידון גם בתותים ורמונים

שוב נמלכתי דאין צריך לצירר בעציץ שאינו נקוב, אלא בתותים ורמונים, דלכאורה שרי לסוחטם לדבר מצוה בין השמשות, אך כשיסחטו ייאסרו משום פירות הנושרים ומשקין שזבו.

ואשמח אם יאמר לי כ"ת חו"ד על האמור, ואצאה שנית בתודה על המכתב הנעלה, ואברך ברכת הדיוט לכל טוב ברוחניות וגשמיות.

כעתירת המוקירו
אברהם גנחובסקי

לאחר שסיימתי את המכתב, נזכרתי בתשובות מהרי"ל דיסקין

(פסקים סי' ל"ג) לענין חלב שנחלב על ידי עכו"ם בין השמשות, דבין השמשות אינו מוקצה כלל, דכל איסור חליבה אינו אלא מדרבנן, וכמו דקימא לן (סי' ש"ה סעי' כ') דעל ידי עכו"ם שרי לחלוב משום צער בעלי חיים, ואם כן הוא הדין מותר בעצמו בבין השמשות. אך אסיק במהרי"ל דיסקין, דלהפוסקים דמדמי למשקין שזבו עדיין יש לעיין, עכ"ד. והנה יש לדון מכאן לכל האמור.

ובאמת אינה מצוה והוה שואל וחיוב בתשלומין, והם לא שומעין בקול הזקן ממרא, נמצא דהמפקיד לא חשב שעושה מצוה, ואם כן באמת חיוב לשלם להמפקיד על האונסין וחל קידושי המפקיד, אמנם להזקן ממרא באמת המפקיד קיים מצוה ונפטר מפרוטה דרב יוסף ואם כן הנפקד אינו חייב על האונסין. אך באמת אינו נפקא מינה, דהרי כיון שסוברים שאינה מצוה הרי לא יקיימו מצוה, דהרי מצוות צריכות כונה, ואם כן המפקיד באמת לא נפטר מלתת פרוטה דרב יוסף, ואם כן לכולי עלמא הוה שואל ושוב אין נפקא מינה. ועיין.

ה. לפנים משורת הדין

הנה אשכחן גווני דמחמת לפנים משורת הדין מחייבין להחזיר אבידה, כגון במוצא אבידה לאחר יאוש, [וכן היכא דאיכא אבידתו ואינו יכול להתנות].

והשתא יש לעיין מהו לענין עוסק במצוה, ויש לומר דזה עדיפא מנשים, ופטור ממצוה אחרת.

וכמו כן יש לעיין היכא דחיוב רק משום מידת חסידות מהו. ובזה יש לומר דגרע מנשים, וחיוב במצוה אחרת.

והנה אשכחן בדברות משה (למסכת בבא מציעא, בהערות לאלו מציאות) לענין זקן ואינו לפי כבודו שפטור מלהשיב אבידה, דאם מכל מקום הולך להשיב אבידה, יהא פטור ממצוה אחרת, דמצד לפנים משורת הדין חייב להשיב האבידה אע"פ דאינה לפי כבודו. ועכ"פ לענין אשה שמקיימת מצות עשה שהזמן גרמא, יש לומר דתתחייב במצוה אחרת, דבזה ליכא גם חיוב דלפנים משורת הדין.

ו. הידור מצוה

אגב, יש לדון מהו בעוסק בהידור מצוה, ובהתעוררות תשובה (סי'

מכתב בענין מעשה שבת

לכבוד הגאון רבי א"מ שליט"א

מה מאד שמחתי על האגרת המרהיבת עין ומשמחת לבב, של כ"ת שליט"א.

באיסור מעשה שבת לא נעשה מומר

הנה כתב שם דיש לומר דמי שאכל מעשה שבת לא נעשה מומר, אע"ג דבשבות דרבנן, דן הגרע"א (שבת ק"ו א', גליון שולחן ערוך יו"ד סי' ב' סעי' ה' ריש סק"ו) שיהא מומר, והביא הגרע"א גאוני בתראי בזה, [דעת פרי חדש (קונטרס אחרון) דאינו מומר ודעת בית הלל (שם סק"ג) דהוה מומר], אבל האי קנסא דמעשה שבת שאני.

דהנה ודאי לר' יהודה (כתובות ל"ד א') דמעשה שבת במזיד אסירא עולמית, אם יאכלנו ביום חול מסתברא דלא יהא מומר, ומעתה כתב כ"ת דאף אם מיתסר רק לשבת, האי דינא לא נשתנה.

איסור מעשה שבת לא הותר בבין השמשות

מעתה יצא כ"ת למידן דנהי דשרינן שבות בין השמשות לדבר מצוה, האי קנסא לא נתיר, דאינו בגדר שבות, ושוב דינו ככל איסורים.

לפי זה לבאר דברי הגרע"א

בזה יצא כ"ת לבאר אמאי הקשה הגרע"א (שבת צ"ד א', קמא סי' ה') בחלות דבש דלא חזי לאורחים משום איסור פירות הנושרים.

[היינו דבתוספות בשבת (צ"ה א' ד"ה והרודה) הקשו אמאי לוקה לר' אליעזר ברודה חלות דבש, הא ר' אליעזר סבירא ליה בפסחים (מ"ח א') דאמרינן הואיל ואי מקלעי אורחים, ואם כן לא ילקה, והקשה הגרע"א, הרי אע"פ דהתוספות סוברים דגם תולש מותר מן התורה לצורך אוכל נפש ביום טוב, אך הא מכל מקום מדרבנן אסור לתלוש, ואף בדיעבד אסור משום פירות הנושרים, ואם כן מכל האיסור דרבנן הרי אם יקלעי אורחים לא יאכלו ממנו, ואזדא היתר דהואיל, וממילא עבר על איסור דאורייתא].

הרי אכתי חזי להו לאורחים בבין השמשות, דנימא דהותר בה שבות דפירות הנושרים, ואף שהוא ספק חול, מכל מקום לא ילקה מספק דילמא אכתי יום טוב.

אלא יש להוכיח מדבריו דאיסור פירות הנושרים לא הותר בבין